

Miks peaksid elukutselised sõjaväelased õppima antiik- ja keskaja sõjaajalugu?

Clifford J. Rogers

On üldine veendumus, et sõjaajaloo õppimine on ohvitserihariduse möödapäasmatu osa. Ehkki paljud edukad väejuhid, sealhulgas Napoleon ja MacArthur, on esile tõstnud oma suurt lugemust, mis ulatus kuni antiikautoriteni välja, kirjutas Clausewitz: „Mida kaugemale me ajas tagasi läheme, seda vähem kasulikku sõjaajalugu me saame.“ Käesolevas artiklis väidetakse vastupidist: ohvitseridel on palju võita, kui nad kaasavad oma õpingutesse eelmodernse sõjanduse. Avaram ja mitmepalgelisem näidete ja juhtumiuuringute valik võimaldab usaldusväärsemat üldistamist, pakub rohkem inspiratsiooniallikaid ning aitab hoiduda küll ahvatlevast, kuid ebamõistlikust oletusest, et järgmine sõda sarnaneb senise viimasega, kui ka sama ahvatlevast ja ebamõistlikust eeldusest, et võidu tagab ainuüksi materiaalne tugevus. Veel enam, antiik- ja keskaegse sõjanduse uurijad peavad toime tulema nappide ja vastuolulise andmete ja faktidega, nagu ka ohvitserid, kes rakendavad lahingus oma eriväljaõppe põhiteadmisi. Eelmodernne ajalugu on nagu sõdagi ebakindel tegelikkus: paljusid „fakte“ saab nimetada ainult tõenäosusteks. Parim ettevalmistusviis selleks, et suuta sõjandust läbi näha, oleks seega harjutada piilumist läbi aegade sumu.

Küsimus, miks väejuhid peaksid uurima antiik- ja keskaja sõdu, on osa laiemast küsimusest, miks nad peaksid üldse sõjaajalugu õppima.

Vastuseks võiksime pakkuda väheveenva vastuse: „Sest kindral Wolfe, keiser Napoleon, kindral Jomini, kindral Clausewitz, kindralfeldmarssal von Moltke vanem, marssal Foch, kindral Patton, kindral MacArthur ja president Eisenhower on kõik öelnud, et nad peaksid.“¹ Näiteks Patton

¹ Enamikku neist silmapaistvaist sõjaväelastest tsiteeritakse allpool. Moltke vaadete kohta vt Hajo Holborn, „The Prusso-German School: Moltke and the Rise of the General Staff“ – *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age*, toim. Peter Paret (Oxford:

kirjutas 6. juunil 1944 oma West Pointi kadetist pojale õpetlikult: „Selleks, et olla edukas sõjaväelane, pead sa tundma ajalugu.“²

Kui ma aga tahan väita sõjaajaloo kindla osa õppimise tähtsust ja väärtust, pean minema sellistest üldistest kasulikkuse kinnitustest kaugemale. Küsimus ei ole ju mitte selles, kas mineviku sõdade tundmaõppimine on väärtuslik või mitte, vaid pigem selles, kuidas ja miks see on väärtuslik just elukutselistele sõjaväelastele. Alles siis, kui meil on kindel teadmine mehhanismidest, millega see intellektuaalne ettevõtmine aitab tulevasi juhte sõjapidamiseks ette valmistada, saame uurida, kas on meetodeid, millega eelmodernsete konfliktide õpetamine toetab neid protsesse kõige paremini, või ka vastupidi: kas ajaloo õpetamise kasu võib kahaneda, kui see piirduks ainult suhteliselt tänapäevase sõjapidamise õpetamisega. Kohe alguses tuleb rõhutada, et kõne all on sõjaajaloo *õpetamine* kui protsess, mitte sõjaajaloo *tundmine*, mis on ainult üks selle protsessi väärtuslikest tulemustest.

Võttes kokku põhiargumendid, miks ja kuidas peaksid ohvitserid õppima sõjaajalugu, lubatagu mul alustada mõne mõttega ajaloo õppimise üldisest väärtusest korraliku üldhariduse osana igale õppurile, kes valmistab end ette ükskõik milliseks Ametiks (suure algustähga, tähenduses, mille sellele omistas Samuel Huntington).³ Seejärel käsitlen sõjaajaloo õppimise tähtsust elukutselistele sõjaväelastele, tõlgendades teatud

Clarendon Press, 1986), 289–290. Foch, kes oli nagu Moltkegi selles valdkonnas Clausewitz'i jünger, märkis oma raamatus „Des principes de la guerre“, et professionaalne sõjaväeline õpe peab põhinema ajaloo juhtumiuuringute põhimõtete rakendamisel, „et (1) valmistuda *kogemuseks*, (2) õpetada *käsuandmise kunsti*, (3) ja viimaks, edasi anda harjumust *toimida korrektselt ilma arutamata* [läbimõeldult]“. Ferdinand Foch, *Principles of War*, tõlge inglise keelde Hilaire Belloc (New York: Henry Holt, 1920), 11; vt ka Ferdinand Foch, *Precepts and Judgments*, tõlge inglise keelde Hilaire Belloc (London: Chapman and Hall, 1919), 170 („selleks, et hoida armee aju töös ka rahuajal, [...] pole õppurile ühtki kasulikumat raamatut kui ajalooramat“), 184, 222.

² George S. Patton jr-i kiri George S. Patton IV-le 6. juunil 1944, avaldatud: Benjamin Patton ja Jennifer Scruby, *Growing Up Patton: Reflections on Heroes, History, and Family Wisdom* (New York: Dutton Caliber, 2012), 50.

³ Samuel P. Huntington, *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations* (Cambridge, MA: Harvard U.P., 1957). Vt eesti keeles: Samuel P. Huntington, *Sõdur ja riik: tsiviil-militaarsuhete teooria ja poliitika*, tõlkinud Elmer Kohandi ja Margus Elings, Riigikaitse raamatukogu (Tallinn: Eesti Ajalehed, 2013).

vabadusega Sir B. H. Liddell Harti ja Sir Michael Howardit. Lõpuks keskendun oma kitsamale teemale.

Niisiis, miks peaksime üldse ajalugu õppima?⁴

Esiteks sellepärast, et ajaloo hoolas õppimine annab meile samasuguseid eeliseid, mis kaasnevad ükskõik millise kvaliteetse üldharidusega: oskuse tõstatada õigeid küsimusi, tuvastada, leida, koguda ja korrastada asjakohast teavet, hinnata faktide ja väidete kvaliteeti nende allikatest lähtuvalt, analüüsida seda teavet, et teha kindlaks seaduspärasused ja lüngad, täita lüngad või lahendada probleemid juba olemasolevate andmete abil, viimistleda uurimistöö edenedes küsimused ja hüpoteesid vastavalt nende korduvusele, jõuda pingsa mõttetööga järeldusteni, anda täielikult aru nii väidetest ja faktidest, mis pole hüpoteesiga kooskõlas, kui ka nendest, mis seda toetavad, ning seejärel edastada oma analüüs ja järeldused hästi struktureeritud, selge, lakoonilise ja korrektse tekstina sisendusjõulisel, toimival ja loodetavasti isegi elegantsel moel. Muu hulgas peaks ajaloo õppimine arendama õppuri vaimu kõrval ka tema iseloomu. Ajalugu on distsipliin, mille aluseks on empaatia: ajalooline mõtlemine nõuab pingutust, et näha erinevaid maailmu nende silmade läbi, kes neis maailmades elasid, et osata hinnata langetatud otsuseid ja tehtud tegusid omaaegsete sotsiaalsete konstruktsioonide ning väärtuste ja kommete kontekstis, mis ei ole peaaegu mitte kunagi identsed meie omadega. Ja et teha oma tööd korralikult, peab ajaloolane olema uudishimulik, tähelepanelik, eelarvamustevaba, töökas, tagasihoidlik ja järjekindel ning valmis oma vigadest õppima. Nende iseloomuomaduste väärtus peaks igale ohvitserile olema ilmne.

Teiseks sellepärast, et tänapäevane inimmaailm on mineviku inimeste maailma laiendus ning selle nüüdisaegsed struktuurid, pinged,

⁴ Kuigi järgmised lõigud peegeldavad minu enda sõjaajaloo õpetamise kogemust West Pointi kadettidele veerand sajandi jooksul ega põhine hoopiski mitte Toshi raamatul, võivad need, kes otsivad läbimõeldud ja sisutihedat uurimust „ajaloolise mõtteviisi“ ja „rakendusajaloo“ praktilisest kasust kodaniku (ja ametniku) arengule, vaadata: John Tosh, *Why History Matters*, 2. tr. (London: Red Globe Press, 2019). Tosh aga langeb ka ise sellesama uema ajaloo rõhutamise ohvriks, mis võib heidutada ohvitseri, kes otsivad keskaega või antiikaega uurides „praktilisi“ õppetunde – kuigi ta ise tunnistab, et „paradoksaalsel moel on mineviku väärtus just nimelt selles, mille poolest ta meie maailmast erineb“. *Ibid.*, ix, 26, 128–129.

probleemid ja murdepunktid ei ole arusaadavad ilma nende juurte ja arengu tundmise ja hindamiseta.

Kolmandaks, Sir Basil H. Liddell Harti tsiteerides: „Ei ole vabandust ühelegi haritud isikule, kui ta ei ole oma vaimus vähemalt kolm tuhat aastat vana.“⁵ On vana tõde, et vanus ja kogemus toovad tarkust. See on loomulikult lihtsustamine – me kõik tunneme arvatavasti vanu mehi või naisi, kes ei ole kuigi targad, ja nagu nentis Friedrich Suur: „Voorihobust, kes on kaasa teinud kümme sõjaretke prints Eugeni juhtimisel, ei muuda see kogemus paremaks taktikuks; ja inimkonna häbiks peab lisama, et selles punktis ei ole vanade ohvitseride laisk rumalus üldse parem kui voorihobuste oma.“⁶ Tarkus ei tule lihtsalt vananemisest ja kogemuse omandamisest, vaid pigem kogemuse *peegeldamisest* [*reflection*] avatud meele ja teadmishimuga. Tarkuse omandamine eeldab tagasisidet meie ootustele – mis osutuvad kas õigustatuks või mitte –, et mõista sügavuti inimsuhtluse keerukust, sealhulgas üksikute inimeste omavahelisi suhteid, aga ka üksikisikute koostoimet ühiskondlike kehamitega, nagu valitsused, ärid, sõjaväed ja koalitsioonid, ning viimaste omavahelist koostoimet. Niisugune peegeldamine aitab paremini ära tunda, *millised* tegurid mõjutavad seesuguste koostoimete tulemust, aga ka aru saada nende *tähtsusest* ning sellestki, kuidas nende kaalukus erinevates olukordades varieerub.

Mõnes mõttes on lihtsaim viis tarkust omandada isiklikest kogemustest, mida me näeme kõige terviklikumalt ja tunnetame kõige vahetumalt. Kuid kogemuse peegeldusest saadav kasu on ainult piiratud viisil ülekantav üht tüüpi kogemuselt teist tüüpi kogemusele ning inimelu lühidus ja meie piiratud võime vaadelda olemasolevat maailma kahandavad ka meie võimet omandada tarkust otsese kogemuse kaudu. Ainuüksi oma igapäevaelu vaatlemise põhjal võib olla raske mõista, mil määral meie igapäevast inimsuhtlust mõjutavad universaalsed (või vähemasti üldised) seaduspärasused ja protsessid, võrreldes meie oma kultuuri, ajastu ja olude eripäradega. Veel enam, elukogemuse fookus on kitsas. Paljud meist elavad

⁵ B. H. Liddell Hart, *Why Don't We Learn from History* (London: P.E.N. Books / George Allen & Unwin, n.d., esmaväljaanne 1944), 7–8.

⁶ G. A. Büttner, *Mémoires du Baron de la Motte Fouqué ... dans lesquels on a inséré sa correspondance intéressante avec Frédéric II, Roi de Prusse*, 1. kd. (Berliin: François de la Garde, 1788), 45.

kogu elu ilma võimaluseta otseselt jälgida riigijuhtide või maailma liidrite suuri otsustusi. Isegi neil, kes jõuavad võimu ja vastutuse tippu, jääb tihti ainult mõni aasta sel tasemel tegutsemiseks ja kogemuste omandamiseks, ning väga vähe aega järelemõtlemiseks. Sellest jäeldub, et kui me tahame teada, mis aitaks meil lahendada või mõista suuri probleeme – näiteks kas laiendada rahvusvahelist sõjalist liitu või kas majandussanktsioonidega peaks rivaalitsevat jõudu ähvardama või peaks neid rakendama või kas tegeliku sõja pidamine võib olla õigustatud –, peame toetuma palju suuremale hulgale kogemustele, kui seda võimaldab meie otsene vaatus või isegi meie eluja sündmuste kaudne jälgimine näiteks meedia vahendusel.

Kui võtta arvesse, et meile tuntud ajalookäsitluse leiutas Thukydides, siis on põhjust öelda, et ajalugu kui distsipliin on loodud just selle probleemi lahendamiseks. See selgub piisavalt juba Thukydidese enda tekstist, kuid seda on võib-olla kõige paremini väljendanud tema esimene inglise keelde tõlkija Thomas Hobbes, kes nimetas ateenlast „kõige poliitilisemaks ajaloolaseks, kes on kunagi kirjutanud“. Miks? „Ta täidab oma jutustused valikuga ainesest ja korraldab need sellise otsustavusega ning väljendab end sellise selguse ja mõjususega, et, nagu ütleb Plutarchos, ta teeb oma kuulajast pealtnägija. Selleks paneb ta oma lugeja istuma rahvakogunemistele ja senatisse nende debatte kuulama ning saadab ta tänavatele, kus õhutatakse mässe, ja väljadele, kus peetakse lahinguid. Nii võib inimene, kes seda mõistab, saada kogemuse, nagu ta oleks ise siis elanud, jälginud neid arutelusid ja tundnud tollaseid inimesi ja näinud pealt asju, mida sel ajal aeti; peaaegu sama palju kasu võib ta saada nüüd, kui ta loeb tähelepanelikult, mida Thukydides on kirjutanud. Need jutustused võivad anda talle õppetunni ning võimaluse ise järgida omaaegsete tegelaste mõttekäike ja soovitusi.“⁷

Tarkuse omandamine ajaloo õppimise kaudu on oluline kõigile, ennekõike aga juhtidele, eriti sõjaväelistele juhtidele. Tänapäeval, erinevalt vabariigi ajastu Rooma või saja-aastase sõja päevist, möödub enamiku riikide enamik aastaid rahu või siis konfliktide korral olukordades,

⁷ Thucydides, *Eight Bookes of the Peloponnesian Warre*, tõlkinud Thomas Hobbes (London: Richard Mynne, 1684), n.p. (peatüki „To the Readers“ teine lehekülj).

mis väga harva laienevad otseseks sõjaks. Kui ohvitseriameti peamine ülesanne on sõjapidamine, siis – nagu on õigesti toonitanud Michael Howard ja teisedki autorid – on ohvitserid ainsad professionaalid, kes võivad eeldada, et nad veedavad aastaid ilma õpitud ameti oskusi tege-
likkuses rakendamata.⁸ Paljudes nüüdisaegsetes sõjavägedes ei ole isegi väga kõrged ülemad mitte kunagi näinud täiemõõdulist lahingut – ja isegi kui nad on seda näinud, siis üksnes kompaniitaseme ohvitseri pers-
pektiivist. Seega, kui tarkus selle kohta, kuidas juhtida lahingus diviisi või korpust, rääkimatagi väliarmee või riigi või koalitsiooni sõjategevuse juhtimisest, ja seda eriti täiemõõdulises sõjas võrdsete vastaste vahel, peaks tulema ainult elukogemusest, siis ollakse paratamatult väga hal-
vasti varustatud just siis, kui tarkust on kõige rohkem vaja. Selle võib omandada töö käigus, kuid see läheb kalliks maksma. Kui tarkus üldse midagi annab, siis tähendab see ühiskonna komplekssetes vastastoime-
tes vähemate vigade tegemist, kui neid teevad vähem targad inimesed; ning kogu inimtegevuse paletist on just sõda niisugune, milles ainult üks viga maksab väga tõenäoliselt palju elusid ning võib mõjutada isegi terve rahva saatust. Sellest tuleneb, et sõjaväelistel juhtidel ei ole rohkem ega vähem kui *moraalne kohustus* otsida tarkust kogu ajaloost.⁹ Nagu kirjutab Eisenhower West Pointi kadettidele: „[Mineviku kampaaniate] hoolsa ja objektiivse uurimisega omandab tulevane ohvitser teadmised sõjalistest kogemustest, mida ta ei saa teisiti talletada. Ühe või teise lahingu faktid ei pruugi enam olla rakendatavad ühelgi praktilisel eesmärgil [---], aga kui sõjakunsti tõsiselt võttev õppur süüvib mõne rünnaku nurjumise asjaolu-
desse, siis juba sellegi kaudu valmistab ta end ette päevaks, kui ta ise teist-
sugustes oludes võib seista vajaduse ees langetada oma riigile elutähtsate tagajärgedega otsuseid.“¹⁰

⁸ Michael Howard, „The Use and Abuse of Military History,“ esmakordselt avaldatud 1962, uustrükk väljaandes *Parameters* 11 (1981), 13; B. H. Liddell Hart, *Why Don't We Learn from History*, parandatud trükk (S. l.: Sophron, 2012), 22–23.

⁹ Liddell Hart vaatleb siin asja veidi kitsalt (sest halvad näited võivad olla meile sama kasulikud kui head), kirjutades, et „ajalugu on vigade kataloog. Meie kohustus on neist õppida.“ Basil Henry Liddell Hart, *Through the Fog of War* (New York: Random House, 1938), 153.

¹⁰ Dwight D. Eisenhower USA sõjaväeakadeemia kadettidele 22. aprillil 1959, *The West Point Atlas of American Wars*, toim. Vincent J. Esposito, 1. kd (New York: Praeger, 1959), iii. Samamoodi Douglas MacArthur, „Annual Report (1935)“ – *General MacArthur Speeches and*

Nagu ma juba märkisin, on tarkus, mis omandatakse üht tüüpi kogemusest, ainult piiratud ulatuses üle kantav teistsugustele probleemidele ja püüdlustele. Loomulikult võib ühes valdkonnas omandatud tarkus – kui rakendada seda hoopis teistsuguses valdkonnas – viia pigem halvemate kui paremate otsustusteni. Kas sellest siis ei peaks järelduma, et oleks asjakohasem keskendada ohvitseride ajalooõpe lähiminevikule, mis on eeldatavasti rohkem tänapäeva ja lähituleviku moodi, kui seda on kaugem minevik?

Ekh tõesti nii, kuid *mitte sel juhul*, kui see keskendumine on nii kitsas, et süvitsi minev teadmine viimasest sõjast või viimastest sõdadest välistab sõjaajaloo laiema kronoloogilise haarde. Kindralil, kelle kujuteldav ülemjuhatajakogemus ulatub kümme, kakskümmend või kolmkümmend korda kaugemale minevikku kui tema isiklik kõrgema ohvitseri karjäär, on kindel eelis kolleegi ees, kellel puudub ajalooline vaade; piiratud kronoloogiline vaade aga tähendab teadmisi ainult mõnede sõdade kohta: see on madala kvaliteediga teadmiste kogu, mis teeb valed üldistused ja halvad analoogiad ohtlikult võimalikuks. Michael Howard on märkinud, et on kerge näha, kuidas teadmised, mis omandati Preisi-Prantsuse või Vene-Jaapani sõja edukaid pealetunge uurides, võisid viia sõjaliste planeerijate valedele järeldustele ja eeldustele enne sootuks teistsuguse Esimese maailmasõja algust, ja siis vastupidi, kuidas Esimese maailmasõja tugeva kaitse õpetamine viis võimetuseni tõrjuda Saksa manööversõja jõudu aastatel 1939–1940.¹¹ „Kas me peaksime tegema järelduse, et ajalugu [ajaloouurimine] viis meid eksiteele?“ imestas üks Prantsuse staabiohvitser sel päeval, kui sakslased 1940. aastal Pariisi sisesid.¹² Kui see ka nii oli, siis pidi see olema vigane ajaloouurimine, mis oli liialt keskendunud lähiminevikule ega haaranud piisavalt kogu ajaloo kronoloogilist ulatust. Ajaloolane, kes oli endale mõtestanud Aleksander Suure sõjakäike, pidi olema teadlik, et suhteliselt väikese, paremini

Reports, toim. Edward T. Imparato (Nashville: Turner Publishing, 2000), 107: „Kuna sõduril puudub rahuajal võimalus oma ametit õppida seda praktiseerides, peab ta maksimaalselt ära kasutama ajaloolisi dokumente, et kindlustada iseenda ja oma väejuhatuse valmisolek hädaolukorras efektiivselt toimida.“

¹¹ Howard, „Use and Abuse,“ 13.

¹² Marc Bloch, *Apologie pour l'histoire, ou métier d'historien* (Pariis: Armand Colin, 1974), 21.

soomustatud ja suure liikuvusega üksuse rünnak võib läbi murda näiliselt võimsa rinde, põhjustades algul segaduse, siis aga paanika ja vaenlase jõudude laialijooksmise. Õppurid, kes on tundma õppinud William Vallutaja invasiooni Inglismaale 1066. aastal, peaksid teadma, et vastase väljakurnamine positsioonisõjas ei ole ainus viis sõdade võitmiseks. Igaüks, kes on uurinud inglaste väljatõrjumist Normandiast aastatel 1449–1450, peaks teadma, et isegi ulatuslikud ja tugevad kindlustused ei pruugi olla piisavad kaitseliini hoidmiseks, kui puuduvad mobiilsed üksused, mis on võimelised avatud lahingus võitma ja sellega kaitset toetama. Ning mõtlikud vaatlejad, kes käsitlevad neid kolme juhtumit üheskoos, peaksid saama selgeks, et halvimal strateegilised lüüasaamised on vähemalt osaliselt põhjustatud lüüasaanud poole võimukehami mõradest või lõhedest.

Veel enam, eraldiseisvalt tundma õpitud lähiajalugu võis viia eksiteele 1940. aastal, kuid sõjalise mineviku laiem vaade osutab, et *ei ole* õige eeldada, et järgmine sõda on „nagu“ eelmine sõda, milles kõige mõjukamaiks faktoreiks *osutuvad* asjaolud, mis *ei pruugi sugugi olla* tehnoloogia ja sõjaväeliste organisatsioonide ülesehitus. Me ei pea meenutama isegi mitte Prantsuse revolutsiooni sõdu, et seda mõista. Loomulikult polnud ohvitserid, kes 1949. aastal vaatasid tagasi ainult eelnenud poole sajandi konfliktidele, sugugi mitte ideaalselt ette valmistatud piiratud eesmärkide, vahendite ja sõjapidamisviisidega sõjaks, mis oli puhkemas Korea poolsaarel. Ameerika ohvitserid, kes keskendasid 1964. aastal oma tähelepanu ainuüksi Korea sõjale ja maailmasõdadele, oleksid olnud Vietnami sõjas, millesse nad olid sisenemas, targemad, kui nad oleksid laiendanud oma ajalooteadmist kaugemale minevikku – Filipiinide sissisõjani, Lewis Merrilli eduka terroritõrjekampaaniani Lõuna-Carolinas aastatel 1871–1873, México linna okupeerimiseni Winfield Scotti juhtimisel aastatel 1847–1848 või Prantsuse kindrali Louis Suchet’ sissitõrjeni Aragonis aastatel 1809–1810, aga minu poolest isegi kuni Walesi vallutamiseni 13. sajandil Edward I juhtimisel.¹³ Ühesõnaga, see on põhjus, miks Michael Howard

¹³ Lugeja, kellele viimati mainitud juhtum ei tundu ülejäänutega kokku sobivat, peaks vaatama: Clifford J. Rogers, „Giraldus Cambrensis, Edward I, and the Conquest of Wales“ – *Successful Strategies. Triumphant in War and Peace from Antiquity to the Present*, toim. Williamson Murray ja Richard Hart Sinnreich (Cambridge: Cambridge University Press, 2014), 65–99.

toonitas vajadust õppida sõjaajalugu nii *kronoloogiliselt laiaulatuslikult* ja kontekstis kui ka süvitsi. Neile, kes ei suuda seda soovitud jälgida, võib Klio osutada pigem petlikuks muusaks kui valgustatuse ja inspiratsiooni allikaks.¹⁴

Kui te aktsepteerite seda minu (ja Sir Michael Howardi) seisukohta, jätab see siiski lahtiseks küsimuse, miks võiks olla kasulik õppida antiik- ja keskaja sõjandust, selmet laiendada oma kujuteldavat kogemust näiteks kahe viimase sajandi sõjaajaloo tundmisega. Clausewitz, kellel olid oma aja kohta laialdased teadmised mineviku sõjapidamisest, kirjutas, et sõjad olid alles alates Friedrich Suure ajastust „piisavalt sarnased moodsa sõjapidamisega, et neist midagi õpetlikku leida“. „Mida kaugeemale tagasi liikuda,“ kirjutas ta, „seda tarvitamiskõlbmatumaks muutub sõjaajalugu, jäädes samas üha vaesemaks ja armetumaks. Kõige kasutamiskõlbmatum ja nigelam peab seega olema vanaaja rahvaste ajalugu.“¹⁵ See järeldus toetus kahele sambale. Esiteks, enne Friedrich Suure ajastut oli ratsavägi tähtsam kui jalavägi ja tulirelvade kasutamine oli palju vähem arenenud. Kuna võitlusvahendite vahekorid oli nii erinev, oli väga erinev ka taktika, ning kuna taktika on strateegia vahendiks, oli sõda kui niisugune väga teistsugune. Järeltõtt ei pruukinud toimida ka varasemate ajastute ajalooost saadud õppetunnid. Teiseks, ei ole mõistlik püüda käsitada õppetunnina ükskõik millist näidet, millest pole õigupoolest võimalik isegi aru saada. Clausewitz väitis, et hilisemate aegade võrreldes väga nappide allikate tõttu ei ole meil eelmodernsete ajaloosündmuste puhul „täpset teavet tegelikust olukorrast“, mis on vajalik,

¹⁴ Nagu märkis raamatu „Why History Matters“ autor John Tosh: „Palju põhjendatakse analoogiate varal, ja see on täielik rämps. Analooogia mõte on selles, et ta on tõesti täiesti sobimatu keskendumaks ühele minevikupretsedendile [---], mida rohkematest analoogiatega ollakse teadlik, seda rohkem võib parajasti toimuva mõistmine toetuda erinevatele tekstidele ja arusaamadele.“ Donald A. Yerxa, „Why History Matters: An Interview with John Tosh,“ *Historically Speaking* 10 (2009), 26; vt ka Tosh, *Why History Matters*, 56–70.

¹⁵ Carl von Clausewitz, *On War*, toim. ja tlk. Michael Howard ja Peter Paret (Princeton: Princeton University Press, 1984), 173–174 (tõlge eesti keelde: Carl von Clausewitz, *Sõjast: kindral Carl von Clausewitzist järele jäänud teos*, [saksa keelest] tõlkinud Krista Räni, toim. Andres Langemets, Rein Helme ja Peeter Helme, *Mente et ense pro patria* (Tallinn: Kaitseväge Ühendatud Õppeasutused, Eesti Keele Sihtasutus, 2004), 190. Siin ja edaspidi tõlkija viide eestikeelsele tõlkele.

kui tahta kasutada sõjaajalugu sõjalise otsustuse kujundamiseks sobiva tööriistana.¹⁶

Mulle ei meeldi Clausewitziga mitte nõustuda, sest enamasti eksivad need, kes seda teevad. Aga ka Clausewitzile endale ei meeldinud mitte nõustuda Napoleoniga, keda ta nimetas sõjajumalaks, ning Napoleon soovitas sõjaasjanduse õppijatele just nimelt „õppida ning õppida ikka ja jälle Makedoonia Aleksandri, Hannibali [ja] Caesari sõjakäikudest“, nagu ka hilisemate kindralite sõjaretkedest, lisades hiljem surivoodil ühe nõuandena oma pojale, et „see on ainus viis saada suureks väejuhiks ja avastada sõjakunsti saladused“.¹⁷ Ka MacArthur, vaatamata palju suuremale tehnoloogilisele kuristikule tema ja Makedoonia Aleksandri ajastu vahel, kui seda võrrelda Aleksandri ja Napoleoni ajastu erinevusega, soovitas uurida „tolmunud dokumente kauge mineviku sõdade kohta, samuti [nende sõdade] dokumente, mis endiselt lehkavad püssirohusuitsu järele“, nimetades „mürgade kõrvatagustega kriitikuteks“ neid, kes „arvavad, et meie praeguste probleemide lahendamiseks rakendatavaid tõdesid on mõtet otsida ainult kõige viimasest lahingutest“.¹⁸ Kui ta tundidepikkuse sõnavalinguga veenis staabiülemate komitee esindajaid oma operatsiooni „Chromite“ (Inchoni dessant Korea sõja ajal) plaani eelistest, toetas ta oma väiteid suure hulga näidetega ajaloost, millest kõige meeldejäävam – vähemalt ühe kohal olnud ohvitseri meelest – olnud Makedoonia Aleksandri võidukas Gaugamela lahing.¹⁹

Vaatamata oma vastupidisele järeldusele selles konkreetses küsimuses osutab Clausewitz üldisematele põhjendustele, miks Napoleon soovitas

¹⁶ Clausewitz, *On War*, 173 (eesti k vt Clausewitz, *Sõjast*, 189).

¹⁷ „Lisez, relisez les campagnes d’Alexandre, Annibal, César, Gustave, Turenne, Eugène, et de Frédéric; modelez-vous sur eux: voilà le seul moyen de devenir grand capitaine, et de surprendre les secrets de l’art de la guerre.“ *Maximes de Guerre de Napoléon* (Pariis: Anselin, 1830), maxim LXXVIII (p. 46). Jay Luvaas (koost.), *Napoleon on the Art of War* (New York, London: Touchstone, 2001), 41. Vt ka *Correspondance de Napoléon 1er*, vol. 31 (Pariis: Henri Plon and J. Dumaine, 1870), 365: „la connaissance des hautes parties de la guerre ne s’acquiert que par l’étude de l’histoire des guerres et des batailles des grands capitaines et par l’expérience.“

¹⁸ *General MacArthur Speeches and Reports*, 108.

¹⁹ Intervjuu kindralleitnant Edward Rownyga, West Point Center for Oral History, veebis: <http://www.westpointcoh.org/interviews/a-veteran-of-three-hot-wars-and-a-cold-one>, 12. aprill 2022. Kindralleitnant Rowny osutab lahingule selle teise nimega – Arbela.

ohvitseridel õppida tundma nii ajaloolisi kui ka oma kaasaegseid sõjakäike.²⁰ Clausewitz väitis: „Kõrgel tasemel sõjalise tegevuse jaoks tarvilikke teadmisi iseloomustab niisiis täiesti see, et neid on vaatluse teel, seega tundma õppides ja järele mõeldes, võimalik omandada vaid iselaadse andekuse abil, mis, nii nagu mesilane lilleõiest mett, mõistab vaimse tungina elunähtustest imeda vaid vaimsus, ja et vaatluse ning õppimise kõrval on seda võimalik omandada ka elust“. Eesmärgiks ei olnud mitte teada „kõiki üksikasju“; igaüks, kes mõtles teisiti, oli „naeruväärne pedant“. Vastupidi, „ainuüksi suured asjad saavad teha suurvaimu“.²¹ Kui me liidame need mõtted Clausewitzi tähelepanekuga, et „mida kaugemale liikuda laiast üldistusest üksikasjade suunas, seda vähem ollakse võimelised valima näiteid ja kogemusi kaugemast minevikust“, sest „me pole ei võimelised hindama korrektselt asjassepuutuvaid sündmusi ega rakendama neid täiesti teistsugustele vahenditele, mida me kasutame täna“, tuleneb sellest loogiliselt vastupidine järeldus, nimelt et kui liikuda üksikasjadelt „suurtele asjadele“, mis võivad luua „suurvaimu“, siis muutuvad kaugema mineviku uurimisega kaasnevad raskused järjest vähem tähtsaks ja uurimistulemus muutub järjest väärtuslikumaks.²² Tõepoolest, mitte-teadaoleva osakaal kasvab enneolematult. Segavate üksikasjade nappus toob loo põhijooned selgemini esile ja lihtsustab induktiivset õppimist, mille tulemuseks on arusaam, millest kujuneb instinktiivne otsustus ja mis annab tegutsemisjõudu. Clausewitz kirjutas ise, et „[k]õige paremini tõestab moraalsete suuruste väärtust üleüldse ning selle sageli uskumatut mõju ajalugu; ja see on kõige õilsam ning ehedam toiteaine, mida väejuhi vaim temast ammutab“.²³ Ma ei tea ühtki nüüdisaegset mälestuste-raamatut, mis toimiks „õilsa vaimutoiduna“ paremini kui Julius Caesari „Commentarii de bello Gallici“, ja on raske ette kujutada sõjakäiku, mis

²⁰ Siinkohal peab meenutama, et Clausewitz oli ühtaegu pühendunud õpetaja ning tegev-sõjaväelane ja süvateoretik, ja ta kasutas oma läbitungivat intellekti, et mõelda süvenenult oma kolme elukutse kokkupuutepunktile. Nagu märgib Jon Sumida, kujutas tema „eriline ajaloo ja teooria süntees õppimise [---] süsteemi“. Jon Tetsuro Sumida, „The Relationship of History and Theory in *On War*: The Clausewitzian Ideal and Its Implications,“ *Journal of Military History* 65 (2001): 334.

²¹ Clausewitz, *On War*, 146, 145 (eesti k vt Clausewitz, *Sõjast*, 144–145).

²² *Ibid.*, 174 (eesti k vt Clausewitz, *Sõjast*, 182).

²³ *Ibid.*, 185 (eesti k vt Clausewitz, *Sõjast*, 208).

oleks paremaks näiteks hoomamatuse jõust materiaalselt ebasoodsama olukorra ületamisel kui see, mis lõppes Henry V võiduga 1415. aasta Agincourti lahingus vastase viis ühele „tohtu ülekaalu“ vastu.²⁴

Eespool toodud tsitaatides soovitab Napoleon õppida ajalugu eeskätt neil, kes unistavad saada „suureks väejuhiks“. Kuid ajaloo tundmisest tõusev kasu kainele sõjalisele otsustusele (ennekõike niinimetatud moraalseste jõudude parem mõistmine, sealhulgas see, kuidas ülemaid ja sõdureid mõjutavad pinged ja asjaolud, mis on sõjategevusele ajatult omased, kuid puuduvad ükskõik millise ajastu rahuaegses kogemuses) on sama tähtis nii nooremohvitseridele kui ka kindralitele. Teadmine, millised inimloomuse elemendid on sõjas universaalsed ega sõltu kultuurilisest, tehnoloogilisest või ühiskondlikust kontekstist, nõuab väga suurt andmestikku näidetest ja vahendatud kogemustest, mis pärinevad eri aegadest ja paikadest. Antiik- ja keskaegse sõjaajaloo tundmaõppimine pakub ulatusliku empiirilise andmestiku hinnangu andmiseks sedasorti probleemidele.

Veel enam, kuigi lähema mineviku väejuhid ja teoreetikud kalduvad rõhutama ajalooliste pretsedentide väärtust allikana, millest tuletada sõjapidamise põhimõtteid, panid Napoleoni-eelsed autorid rohkem rõhku ajaloole – Friedrich Suure sõnul – „kui sõjaliste *ideede* varasalvele“. Näiteks enne Louisbourgi lahingut võttis kindral James Wolfe oma kergejalaväe väljaõppel eeskujuks meetodid, mida Pärsia üksused rakendasid Xenophoni vastu; ta kirjutas hiljem, et tema kaasohtitserid olid nende meetodite efektiivsusest „hämmastunud, sest nad ei olnud midagi lugenud“.²⁵ Seda teades ei peaks olema üllatuseks, et kui Wolfe koostas tulevase ohvitseri jaoks kirjanduse nimekirja, lisas ta sinna Xenophoni kõrval ka Thukydidese, Vegetiuse, Caesari ja Polybiose ning märkis, et „külluses sõjalist teadmist, mis tuleb välja noppida“, on teiste kõrval ka keskaegsete väejuhtide Jan Žižka ja Skanderbegi [albaania k Skenderbeu – *tlk*] elulugudes.²⁶ Siiski, nagu nägime, pidas Clausewitz küsitavaks antiik- ja

²⁴ Anne Curry väitis hiljuti, et jõudude arvuline disproportsioon Agincourti lahingus oli palju väiksem, kuid ma ei ole tema analüüsiga nõus. Vt Clifford J. Rogers, „The Battle of Agincourt“ – *The Hundred Years War (Part II): Different Vistas*, toim. L. J. Andrew Villalon ja Donald J. Kagay (Leiden: Brill, 2008), 114–121.

²⁵ Beckles Willson, *Life and Letters of James Wolfe* (London: William Heinemann, 1909), 380.

²⁶ *Ibid.*, 296.

keskaja sõjaajaloo kasutatavust alusena, millelt tuletada üldistusi ja põhimõtteid; ta kirjutas, et on teisi väärtuslikke meetodeid ajalooliste näidete rakendamiseks. Clausewitz toonitas, et „näidet ajaloost võib lihtsalt kasutada kui idee *selgitust*“; „see vajab üldiselt ainult juhtumi lühikest mainimist või siis on oluline ainult selle üks aspekt“, ning eesmärk on „suunata tähelepanu ideele ja tagada, et lugeja ja autor teineteisest aru saavad“.²⁷ Kuid see meetod toimib ainult juhul, kui autor ja lugeja – või ülem ja alluv – saavad näitest ühtemoodi aru ja kui mõlemad suudavad ära tunda, et see on see juhtum. Sest sõjaajalugu on väga avar distsipliin, mis juhatab õppureid sinna, kuhu tahes nende huvi pöördub, ja autor ei saa eeldada, et tema lugejad peaksid teadma iga konkreetset juhtumit. Kuid et klassikalise sõjaajaloo sündmused – Kreeka-Pärsia sõja sündmused, Peloponnesose sõja strateegiline areng, Makedoonia Aleksandri vallutused, Xenophoni teos „Anabasis“ [Pärsia kodusõtta läinud Kreeka palgasõdurite taganemine Babyloni lähimest Bosporusse väina äärde Xenophoni juhtimisel 401. aastal eKr – *tlk*], Hannibali geniaalne taktika koos Fabiuse efektiivsete vastumeetmega sellele ning Julius Caesari väejuhtimine – on piiratud ulatusega ja samal ajal osa Lääne-Euroopa ja Vahemere maade rahvaste ühisest kultuuripärandist, on neil siin eelis rahvusriikide uuema aja (või isegi keskaja) palju mahukamate ja killustatumate ajalugude ees. Või vähemalt on olnud, võiks olla ja on edaspidi nii kaua, kuni me ei kaota silmist antiikaja sõjanduse õppimise praktilist väärtust.

Clausewitz märgib samuti, et „ajaloofaktist võib olla abi väite toetuseks. Sellest piisab, kui tahetakse ainult kinnitada mõne fenomeni või mõju *võimalikkust*“.²⁸ Rohkem või vähem juhuslikud näited lähemast või kaugemast minevikust võivad ebatavalise probleemiga pörkudes ajendada kaalutlema laiemat valikut tegutsemisvõimalusi ja see on kindlasti positiivne. Ka siin pakub kesk- ja antiikaja sõjaajaloo *kaugus ja erinevus* õppijale lisaväärtuse: mis võiks muidu tunduda võimatu, sest see ei tule kunagi ette uuemas ajaloos, võib näida võimalikuna – ja seetõttu võimalusena, mis võis olla järgimisväärne, või riskina, mille eest võidaks selgitust nõuda –, vaadeldes eelmodernset kogemuste varasalve. Clausewitz

²⁷ Clausewitz, *On War*, 170 (eesti k vt Clausewitz, *Sõjast*, 184–185).

²⁸ *Ibid.*

rõhutab seda Napoleoni 1796. aastal tehtud otsuse näitel loobuda Mantua piiramisest, et minna lahingusse [Austria kindrali – *tlk*] Wurmseri vastu: „[Piiraja v]astupanu [sissepiiratud] lähenevale deblockaadile tsirkumvaltsiooniliinist [kaitseliin, mille rajas piiraja, et kaitsta end sissepiiratu väljatungide vastu – *tlk.*] seespool oli sattunud nii suure põlu ja halvaks-panu alla, et see vahend jäi täiesti kahe silma vahele. Sellest hoolimata oli see Louis XIV [või, võiksime lisada, Julius Caesari või Edward III] ajal nii tihti oma otstarvet täitnud, et võib nimetada vaid moeseisukohaks, kui ühelegi inimesele ei tulnud pähe, et sada aastat hiljem võidaks seda *kas või muu hulgaski arutluse alla võtta*.“ Clausewitz jätkab, öeldes, et „pruugib vaid lahti öelda moeseisukohtade üleolekust, et selle peale tulla [---], et seda arutluse alla võtta [---] ühe võimaliku tegutsemisviisina.“²⁹ Ta jätab lisamata, et ainult tema enda teadmised möödunud ajastute sõja-ajaloost andsid talle võime tunnistada, et tema enda ajastu mood ei olnud ei ajatu ega isegi mitte normaalne.³⁰

Teiseks teeb keskaegse sõjanduse kaugus ja erinevus selle tundmaõppimise kasulikuks seeläbi, et pakub palju näiteid asümmeetrilisest sõjapidamisest; sõdadest, milles osalevad subriiklikud ja mitteriiklikud tegijad; ja mittebinaarsetest ning mitte-nullsumma-sõdadest, mis leidsid lahenduse toimivate poliitiliste kompromissidena. On tavaks arvata, et keskaegses sõjapidamises puudusid strateegia ja strateegilised õppetunnid, kuid see arvamus, mis tuleneb võimetusest ette kujutada strateegiat väljaspool Jomini sõnastatud tingimusi, on seega ise kindel tõend keskaegse sõjapidamise tundmaõppimise väärtuslikkusest.³¹ Niisiis, kuna strateegia on oma olemuselt sõjapidamise rakendamine poliitilisel eesmärgil, ei peaks olema üllatav, et keskajal, kui sõdu juhtisid poliitika tasandil needsamad mehed, kes viisid armeed sõjaväljale ja võitlesid ka ise lahingus, oli strateegia õieti üsna keeruline ja mitmepalgeline ning

²⁹ *Ibid.*, 162 (eesti k vt Clausewitz, *Sõjast*, 169–170).

³⁰ Pidades silmas, kui kaua aega tagasi ta seda kirjutas, mõistis Clausewitz üllatavalt hästi, kuidas sõda alates Vana-Kreeka ja läbi keskaja oli muutunud ning kuidas need muutused olid seotud „riikide ja ühiskonna loomuga, mille olid määranud ajastu ja selles valitsevad tingimused“. Vt *On War*, 586–593 (eesti k vt Clausewitz, *Sõjast*, 814–827).

³¹ Vt Clifford J. Rogers, „Henry V’s Military Strategy in 1415“ – *The Hundred Years War: A Wider Focus*, toim. L. J. Andrew Villalon ja Donald J. Kagay (Leiden: Brill, 2005), 404–415.

selle tundmaõppimine võiks seega olla väga väärtuslik. See kõik on järjest rohkem tõsi, sest viimastel aastatel on Lääne sõjaväelistel ja poliitilistel liidritel üha raskem vägivalda ja poliitilisi vastastoimeid mõista ja nendega rinda pista piirkondades, kus Lääne tüüpi riigid on nõrgad või puuduvad hoopis, näiteks Afganistanis, Waziristanis [Pakistani Khyber Pakhtunkhwa provintis – *tlk*] või Somaalias. Uusajal ja tänapäeval on riigid sõjaliste operatsioonide rahastamiseks enamasti maksude ja laenude toel kogunud suuri tulusid, kuid vara- ja kõrgkeskajal pidid sõjapealikud tihti leidma viise, kuidas panna sõda end ise toitma, seda kas rüüstamisega ja vallutatud maade oma toetajatele jagamisega või siis varakamatelt elanikelt vägivalda ähvardusel kaitserahade sissenõudmisega.³² Loomulikult pole neil meetoditel erilist väärtust nüüdisaegsetele Lääne sõjavägedele, kuid nende moodsad variandid on ometigi tänini kasutusel nurjunud riikide paljudes piirkondades. Arusaam sellest, kuidas Robert Guiscard („Kaval“) terroriseeris Lõuna-Itaalia ja Sitsiilia elanikke, sundimaks neid oma võimule alistuma, võib olla kasuks, et mõista strateegiat, mida rakendavad tänapäeva konfliktiohtlike piirkondade sõjapealikud, ja sedakaudu välja mõelda, kuidas viimaseid alistada. Veel enam, keskaja sõdu peeti ühiskondlik-kultuurilis-poliitilises kontekstis, kus väga olulisel kohal olid sugulusvõrgustikud ja religioon ning nii sõjapealikud kui ka sõdurid otsisid sõjaväljal võimalusi au ja kuulsuse saavutamiseks, mis oli ühiskondliku staatuse võib-olla kõige tähtsam mõõt. Keskaja sõjad olid tavaliselt väga kaugel sellest muustrist, mida näeme paljudes nüüdisaegsetes sõdades, kus vähemalt ühe poole eesmärgiks on vaenlase täielik purustamine ja alistamine ning kus läbirääkimistel jõutakse kompromisslahenduseni ainult siis, kui selgub, et täielik võit on saavutamatu. Keskaja sõjad peeti tavaliselt laiendatud perekonna liikmete vahel pärandi jagamise pärast või selleks, et määrata tingimused võimujagamise kokkuleppeks kahe võimulolija vahel, või mõlemat. Need võisid kesta aastakümneid või isegi põlvkondi, õhutatuna kättemaksutsüklitest, juurdunud etnilisest antipaatias ja vasallide muutlikust ustavusest, kes ei tahtnud, et ükski juht saaks liiga tugevaks. Ohvitserid, kes on tundma õppinud ainult rahvusriikide

³² Nende tagajärgede kohta vt Clifford J. Rogers, „Medieval Strategy and the Economics of Conquest,“ *The Journal of Military History* 82 (2018): 709–738.

vahelisi konflikte lähiminevikus ja tänapäeval, minetavad võimaluse õppida teistsugusest kogemusest, mis aitaks neil mõista väga erinevaid sõjapidamisviise ja relvakonflikte, mis kimbutavad endiselt tänapäeva maailma kõige hullemaid kriisikoldeid.

Näiteks Afganistanis pörkusid algul sovetid ja siis ameeriklased probleemiga, et sissetungija „ei saa iial loota sellele, et võidab ühes lahingus rahva, kes mitte kunagi ei koonda oma jõude selleks, et tõmmata vaenulik armee välilahingusse, ega lase end kunagi sisse piirata kindlustatud tugipunktis“. Põliselanikest võitlejad „ei löö araks, kui asjad lähevad halvasti, ja pärast ühte lüüasaamist on nad alati valmis uuesti võitlema“. „Neid ei pane muretsema ei nälg ega külm [ning] võitlus ei näi neid väsitavat.“ „Kogu rahvas, nii juhid kui ka tavainimesed, on õppinud relvi kasutama.“ Võitluses on nad kohanenud puudust kannatades vastu pidama, on vilunud varitsusi korraldama ja viljelema löö-ja-põgene-taktikat ning tunnevad end koduselt kõige karmimal, kõige mägisemal maastikul, kus rasked soomusjõud ei saa tulemuslikult tegutseda, ja nad võitlevad sageli meetoditega, mida nende vaenlased peavad sõjapidamisreeglite rikkumiseks. „Kirglikult pühendunud oma vabadusele ja oma riigi kaitsmisele“, on nad „valmis eneseohverduseks, kannatuseks või surmaks“, et välismaised sissetungijad välja lüüa, ning et tegu on nende kodumaaga, on otsustavus ja tähelepanu kontsentreerimine nende eeliseks välisjõudude, isegi superriikide ees, kes ei saa keskendada kogu oma jõudu ja tähelepanu ainult ühele rahvusvahelisele probleemile. Loomulikult ei olnud ei sovetid ega ka ameeriklased esimesed, kes pörkusid seesuguste raskustega, ei Afganistanis ega ükskõik kus mujal. Olnuks nad tõesti „mõistlikud ja ettenägelikud“, oleksid nad tundma õppinud varasemaid näiteid samasugustest sõdadest minevikus, et „teada, milliseid lökse peab vältima, võttes õppust katastroofidest, mis oli tabanud teisi samasuguses olukorras“, sest „teiste inimeste kogemusest õppimine ei maksa midagi“. See oli juba 12. sajandi Walesi piiskopi Gerald (Giraldus Cambrensis) soovitus, kes mõtles 1194. aastal välja erakordselt keerulise (ja lõppkokkuvõttes eduka) plaani Walesi vallutamiseks ja kontrolli all hoidmiseks. Waleslased on rahvas, kelle kohta käivad kõik selle löigu tsitaadid.³³

³³ Rogers, „Giraldus,“ 70–71.

Lubatagu mul lõpetada väitega, mida ma pean kõige tugevamaks argumendiks eelmodernse sõjaajaloo tundmaõppimise kasulikkusest tänapäeva ohvitseridele – see on tulu, mis tõuseb tegelikult kogu eelmodernse ajaloo, mitte ainult sõjaajaloo tundmaõppimisest. Lõpuks on ajaloo õppimise eesmärk aidata ohvitseridel langetada paremaid otsuseid: mitte ainult plaanisel ja staabitöös, vaid ka – mis peamine – lahingus. Ma olen sel eesmärgil juba kirjutanud teiste kogemuse väärtuslikkusest ja eriti väärtuslikust kogemusest, mis ulatub modernsest ajastust kaugemale minevikku. Kuid nagu igaüks teab, on lihtsam otsustada rünnata vastase avatud tiiba, kui omada moraalset meelegindlust lasta rünnakul kulgeda hõõrdumisest tulenevaid takistusi ületades [vt „Hõõrdumistest sõjas“ – Clausewitz, *Sõjast*, 103–106]. See võib osutada lihtsamaks, kui näha läbi sõjaudu ja tuvastada, et vaenlasel *üldse on* avatud tiib, ning välja rehkendada, kus see on. Nagu Clausewitz toonitab: üks asjaolu, mis takistab nii väejuhte kui ka armeesid oma eesmärkide saavutamisel või sunnib neid isegi paralüüsi tarduma, on teabe nappus vaenlase olukorrast ja teadmine, parafraaseerides kaitseminister Donald Rumsfeldi, et peale selle, mida me teame, et me ei tea, kujutab endast alatist ohtu ka see, mida me ei tea, et me ei tea.³⁴ „Sõda on teadmatuse valdkond; kolm neljandikku neist asjust, millele sõjas tegutsemine on rajatud, jääb suurema või vähema teadmatuseudu varju. Niisiis läheb siin vaja esmajoones peent, läbitungivat mõistust, et tõeni jõuda.“³⁵ Sellest järeldub, et sõjalise hariduse peamiseks osaks peab olema intellektuaalsete oskuste arendamine, et langetada otsustusi tõe kohta olukorras, kus põhifaktid ei ole teada, kuid peavad olema äraarvatavad või hinnatavad saadud luureandmete põhjal, kui „paljud [---] ettekanded [---] on vasturääkivad, veel rohkem on valesid ja enamik on ebakindlad“.³⁶ Antiik- ja keskaegse sõjapidamise tundmaõppimine võiks olla sedalaadi otsustuste langetamise ideaalseks harjutuseks, sest jõudmaks selgusele, miks sündmused kulgesid nii, nagu nad kulgesid, peab ajaloolane alustama põhifaktide – *mis* juhtus – kindlakstegemisest, tuginedes omavahel vastuolus olevatele ja enamasti mitteusaldusväärsetele

³⁴ Clausewitz, *On War*, 140, 101 (eesti k vt Clausewitz, *Sõjast*, 133, 74).

³⁵ *Ibid.*, 101 (eesti k vt Clausewitz, *Sõjast*, 74–75).

³⁶ *Ibid.*, 117 (eesti k vt Clausewitz, *Sõjast*, 100–102).

kirjalikele allikatele, millest osa pärineb pealtnägijatelt, aga palju rohkem on teist või kolmandat korda ümber jutustatud.³⁷ Uuema ajaloo uurimisel on peamistes faktides enamasti kokku lepitud, kuigi nende tõlgendused on erinevad. Antiik- ja keskaja ajaloo uurimises see nii ei ole. Põhjuse ja tagajärje suhete kindlakstegemist või isegi üldist mõistmist raskendab vajadus kohelda iga „fakti“ ainult kui pelka võimalikkust, kus faktid kujundavad mustri, kuid tekkiv muster võib seejärel olla abiks allikate üle otsustamisel ja seega ka faktide paikapanemisel. Seesuguste probleemidega maadlemine on kogemus, mis peaks ideaalis olema iga hästi haritud ohvitseri tarkusekasvatuse osa. Veel enam, William Vallutaja 1066. aasta võiduka Hastingsi lahingu ja järgnenud sõjalise kampaania tundmaõppimine ei ole ainult selle uurimine, kuidas ta tuli toime probleemidega, mis olid seotud puuduliku teabe, poliitika ja strateegiaga, lahingumoraali ja logistikaga või mis olid põhjustatud maastikust. See on ka võimalus õppida viisidest, mida mineviku ajaloolased on kasutanud väljakutsetele vastamiseks, mis tulenesid vajadusest leida kooskõla keskaegsete autorite näiliselt vastandlike väidete vahel, ja meetoditest, mida nad on rakendanud leidmaks kõige tõenäolisemad vastused tähtsatele küsimustele, millest ükski kaasaegne otse ei kirjutanud. Ajaloolane ei saa otse vaadelda inimkonna ajalugu, ehkki inimkonna ajalugu on tema uurimisobjekt; nii on ajaloolased juba 2500 aastat arendanud ja täiustanud meetodeid selle põhimõttelise raskuse ületamiseks. Sõja ajal on ka väejuhtide üks suurimaid probleeme, et nad peavad langetama otsuseid, mis põhinevad teguritel, mida nad ei saa otse vaadelda (oma jõud), ja mis võivad olla vägagi varjatud (vaenlase jõud). Eelmodernse sõjaajaloo hoolika

³⁷ Ükskõik millise Ameerika kodusõja või Teise maailmasõja lahingu kohta peaks tõenäoliselt olema tuhandeid lehekülgi ametlike aruandeid, mälestusi, erakirju ja teisi esmaallikaid, mistõttu õppuril pole eriti praktiline kõigisse neisse kaevuda. Mõne vanaaja lahingu kohta võib olla ainult üks või kaks allikat. Mõni keskaegne lahing (näiteks Hastings, Crécy, Poitiers või Agincourt) pakub aga kuldse keskte: nende kohta on piisav hulk allikaid, mis oma piisavalt erineva detailsuse ja kvaliteediga on heaks õppematerjaliks, kuid mida on samal ajal küllalt vähe selleks, et õppurid suudaksid need kõik läbi töötada ja olla nii viisi võimalised olema samaväärses olukorras ajaloolastega, kes väitlevad faktide ja ka nende põhjuslike seoste üle. Enamasti ei suuda sõjaajaloo õppurid teha nii kindlaid järeldusi, milleni nad võiksid jõuda (kui anda neile piisavalt aega) mõnd uuema aja kokkupuõrget käsitledes, aga asja mõtteks on siin pigem õppeprotsess ise kui saavutatav tulemus.

tundmaõppimisega ei õpi praegused ohvitserid mitte ainult mineviku väejuhkunsti möödunud väeülematelt, vaid mineviku (ja tänapäeva) õpetlastelt ka seda, kuidas analüüsida problemaatilistest või kaudsetest teabeallikatest saadud infot. Parim ettevalmistusviis, kuidas sõjandust läbi näha, võib olla harjutada läbi ajasumu piilumist.

„The Study of Ancient and Medieval Military History: Benefits for professional military education,“ *The past – a soldier’s guide for the present? Experience, History and Theory in Military Education*, Estonian Yearbook of Military History 9 (15) (2019): 9–28. Inglise keelest tõlkinud Toomas Hiio.

Bibliograafia

- Bloch, Marc. *Apologie pour l’histoire, ou métier d’historien*. Paris: Armand Colin, 1974.
- Büttner, G. A. *Mémoires du Baron de la Motte Fouqué ... dans lesquels on a inséré sa correspondance intéressante avec Frédéric II, Roi de Prusse*, vol. 1. Berliin: François de la Garde, 1788.
- Clausewitz, Carl von. *On War*, tõlkinud ja toimetanud Michael Howard ja Peter Paret. Princeton: Princeton University Press, 1984.
- Esposito, Vincent J. (toim.). *The West Point Atlas of American Wars*, vol. 1. New York: Praeger, 1959.
- Foch, Ferdinand. *Precepts and Judgments*, tõlkinud Hilaire Belloc. London: Chapman and Hall, 1919.
- Foch, Ferdinand. *Principles of War*, tõlkinud Hilaire Belloc. New York: Henry Holt, 1920.
- Holborn, Hajo. „The Prusso-German School: Moltke and the Rise of the General Staff.“ – *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age*, toim. Peter Paret, 281–195. Oxford: Clarendon Press, 1986.
- Howard, Michael. „The Use and Abuse of Military History,“ esmakordselt avaldatud 1962, uustrükk väljaandes *Parameters* 11 (1981): 9–14.
- Huntington, Samuel P. *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1957.
- Liddell Hart, Basil Henry. *Through the Fog of War*. New York: Random House, 1938.

- Liddell Hart, Basil Henry. *Why Don't We Learn from History*. Revised edition. S. l., Sophron, 2012. (Esmaväljaanne *Why Don't We Learn from History*. London: P.E.N. Books / George Allen & Unwin, [1944].)
- Luvaas, Jay (koost.). *Napoleon on the art of war*. New York, London: Touchstone, 2001.
- MacArthur, Douglas. *General MacArthur Speeches and Reports*, ed. Edward T. Imperato. Nashville: Turner Publishing, 2000.
- Napoléon I. *Correspondance de Napoléon 1er*, vol. 31. Pariis: Henri Plon and J. Dumaine, 1870.
- Napoléon I. *Maximes de Guerre de Napoléon*. Pariis: Anselin, 1830.
- Patton, Benjamin ja Scruby, Jennifer. *Growing Up Patton: Reflections on Heroes, History, and Family Wisdom*. New York: Dutton Caliber, 2012.
- Rogers, Clifford J. „The Battle of Agincourt.“ – *The Hundred Years War (Part II): Different Vistas*, toim. L. J. Andrew Villalon ja Donald J. Kagay, 37–132. Leiden: Brill, 2008.
- Rogers, Clifford J. „Giraldus Cambrensis, Edward I, and the Conquest of Wales.“ – *Successful Strategies. Triumphant in War and Peace from Antiquity to the Present*, toim. Williamson Murray ja Richard Hart Sinnreich, 65–99. Cambridge: Cambridge U.P., 2014.
- Rogers, Clifford J. „Henry V's Military Strategy in 1415.“ – *The Hundred Years War: A Wider Focus*, toim. L. J. Andrew Villalon ja Donald J. Kagay, 399–427. Leiden: Brill, 2005.
- Rogers, Clifford J. „Medieval Strategy and the Economics of Conquest,“ *The Journal of Military History* 82 (2018): 709–738.
- Rowny, Edward. Interview. West Point Center for Oral History, <http://www.westpointcoh.org/interviews/a-veteran-of-three-hot-wars-and-a-cold-one>, 12. aprill 2022.
- Sumida, Jon Tetsuro. „The Relationship of History and Theory in *On War*: The Clausewitzian Ideal and Its Implications,“ *Journal of Military History* 65 (2001): 333–354.
- Thucydides. *Eight Bookes of the Peloponnesian Warre*, tõlkinud Thomas Hobbes. London: Richard Myne, 1684.
- Tosh, John. *Why History Matters*, 2. tr. London: Red Globe Press, 2019.
- Willson, Beckles. *Life and Letters of James Wolfe*. London: William Heinemann, 1909.
- Yerxa, Donald A. „Why History Matters: An Interview with John Tosh,“ *Historically Speaking* 10 (2009): 25–27.